

SANATIN NE'LİĞİ VE İŞLEVİ
(Ali Şeriatî ve Muhammed Kutub'un Düşüncesinden Hareketle Sanatın İnsaniliği-İslamiliği Meselesi)
Art and Its Function
(The Matter of Humannes-Islamicity of Art with Reference to Ali Shariati and Mohammad Qutb)

Mehmet KARAKUŞ

Dr. Öğr. Üyesi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
İslam Felsefesi Anabilim Dalı
Assistant Professor, University of Kilis 7 Aralık Faculty of Theology
Department of Islamic Philosophy
Kilis-Turkey
mehmetkus@kilis.edu.tr
ORCID:0000-0002-3628-9809
DOI: 10.34085/buifd.718104

Öz

Sanat bir anlatıdır. Kendini anlatan insanın, duygu ve düşüncelerini dışa vurma ve insan hayatını anlamlandırma yollarından birisidir. Bununla birlikte sanatın kişisel ve toplumsal işlevleri de dikkat çekicidir. Sanatın işlevselliğini göz ardı etmeyen din, sanatın anlatım gücüne değer vermiş ve onaylamış; sanat da dinin mesajlarını ileten en önemli araçlardan birisi olmuştur. İslam sanatı, sanat olmak hasebiyle diğer sanatlardan ne daha aşağı ne de daha yukarıdır ve diğer sanatlar gibi insani bir eylemin ürünüdür. Buna göre, İslami sanat-insani sanat ayrımı doğru bir yaklaşım olmayacaktır. İşte bu çalışma ile hedeflenen şey, modern zamanlarda farklı dünya görüşüne sahip iki düşünürden hareketle İslam düşüncesi içerisinde sanatın, insan ve Müslüman için vazgeçilemeyecek derece önemli bir etkinlik olarak görüldüğünün açığa çıkarılmasıdır. Bu iki düşünürden biri Ali Şeriatî, diğeri de Muhammed Kutub'tur. Sanat, her iki düşünür için de bugün modern dünyada gündeme gelen en ciddi ve en zaruri insani sorundur. Bunun nedeni de sanatın, günümüz düşüncelerine yol göstermesi ve fikirleri aydınlatarak yeni başarılarla kapı aralamasıdır.

Anahtar Kelimeler: İslam Felsefesi, Din, Sanat, Ali Şeriatî, Muhammed Kutub.

Abstract

Art is a narrative. It's one of the ways for the humans, who express themselves, to manifest their emotions and thoughts, and to give meaning to human lives. However, the personal and social functions of art are also remarkable. Not overlooking the functionality of art, religion appreciated and confirmed the eloquence of art, therefore art became one of the most important of tools to convey the messages of religion. Islamic art, in consequence of being of arts, is neither above nor below the others of art, and is of the product of humanistic deeds. Hereunder, to make a distinction such as Islamic art and humanistic art is not a correct approach. To wit, the objective of this study, with reference to two thinkers in modern times with different worldviews, is to unclot the idea that art is an activity of indispensable importance for the human and the Muslim. One of these thinkers is Ali Shariati, the other being Mohammad Qutb. Art is a humanistic matter of the most important, and of the most indispensable coming up in today's modern

world according to both of these thinkers. Because art directs today's thoughts, and opens doors to new achievements by brightening the ideas.

Keywords: Islamic Philosophy, Religion, Art, Ali Shariati, Mohammad Qutb.

GİRİŞ

İnsan hayatını anlamlandırma yollarından birisi de sanattır. Sanat hem ortaya çıkan ürünlerle somut, hem de idealize edilen olgularla soyut olarak düşünce dünyamızı açığa çıkaran bir etkinliktir. Zaten düşüncenin olmadığı yerde sanattan söz etmek mümkün değildir. Toplum içinde ortaya çıkan ve toplumlara yön vermede son derece önemli bir sorumluluğu yüklenen sanat, ilerlemenin ve yeni fikirler üretmenin; en üst düzeyde insanî olanın gerçekleştirildiği bir etkinlik olarak ilgilenilmesi gereken bir alandır. Zira sanat, bize güzel bir surette nasıl yaşamak lazım geldiğini öğretir ve yaşama bir mana verir.¹

Sanat, hemen herkes tarafından farklı bir şekilde tanımlandığı için üzerinde uzlaşılan net bir tanımını ortaya koymak güçtür. Örnek olarak Platon'a göre sanat, fikirlere katılım ile önceden öğrenilmiş bilgilerin anımsanarak keşfedilmesiyle Aristoteles için; tam aksine, yeni formların yaratılarak üretilmesidir.² Bu iki filozof dışında da sanatın çokça tanımı yapılmıştır ancak bu çalışmada, sanat tanımları ve sanat teorileri üzerinde yapılan tartışmalara değinilmeyecektir. Bunun yerine İslam dünyasında sanat üzerine yazılmış iki eserden hareketle sanatın nasıl anlaşıldığı ve anlaşılması gerektiği araştırılacaktır.³

Sanat, Müslüman çevrelerde genellikle olumsuz yönü öne çıkarılarak, sanki uğraşılması gereken bir alan olarak görülmüştür. Gerçekten de sanat İslami olanın dışında kalan bir etkinlik midir? Sanat, bütünüyle batıl ve yanlış mı hizmet etmektedir? Yoksa Müslümanlar, sanat adı altında ortaya konulan ve dini açıdan mahzurlu kabul edilen şeylere bakarak yanlış mı değerlendirmektedir? İşte bu ve benzeri sorulara verilecek cevaplar sanatın doğru anlaşılması noktasında bizi sağlıklı bir sonuca ulaştırabilir.

İlk olarak belirtilmesi gereken nokta şudur ki İslâm; ilim, düşünce, ahlak, toplumsal hayat vb. birçok sahada olduğu gibi sanat aracılığıyla da bir medeniyet meydana getirmiştir. Bu yönüyle İslam kültür ve medeniyet dünyası, ihmal ve inkâr edilmesi mümkün olmayan muhteşem bir sanat hazinesidir.⁴ Ortaya koyduğu sanat eserleri bunun en büyük kanıtıdır. İspanya'daki Elhamrâ'dan, Hindistan'daki Taç Mahal'e kadar, İslâm sanatı, zaman ve mekânın sınırlarını aşmış; ırk ve kan tefrikiyle alay etmiş, kendine has bir karakter geliştirmiştir. Ve bir zarafet bolluğu içinde insan dehasını dile getirmiştir. Öyle ki, daha üstünü yapılamamıştır.⁵ İşte sahip olduğu bu eserler sayesinde İslam medeniyeti, benimsediği değerleri sonraki nesillere de rahatlıkla anlatabilmektedir. Bu yönüyle S. Hüseyin Nasr'ın da ifade ettiği üzere; "hiç kimse dinin ahlaki yönlerini öne çıkararak İslâm sanatının önemini gölgeleyemez. Kur'an, yalnızca

¹ Suut Kemal Yetkin, *Estetik* (İstanbul: Devlet Basımevi, 1938), 35.

² Denis Huisman, *Estetik*, çev: Cem Muhtaroglu (İstanbul: İletişim Yayınları, 1992), 2.

³ Muhammed Kutup, *İslam Düşüncesinde Sanat*, çev: Akif Nuri (İstanbul: Fikir Yay. 1979); Ali Şeriati, *Sanat*, çev: Ejder Okumuş - Şamil Öcal - Said Okumuş (İstanbul: Şura Yay. 1997).

⁴ S. Ahmed Arvasi, *Diyalektiğimiz ve Estetiğimiz*, (İstanbul: Burak Yayınevi, 2. Basım, ts.) 145.

⁵ Will Durant, *İslâm Medeniyeti*, çev: Orhan Bahaeddin (İstanbul: Tercüman1001 Temel Eser, ts.), 127-128.

insanların nasıl davranacaklarıyla ilgili kuralları değil, onların eşyayı nasıl kullanacaklarıyla ilgili prensipleri de getirmiştir.”⁶

İslam dini esasları incelendiğinde, İslam’ın hedeflediği toplumu gerçekleştirmek için farklı bir anlatım şekli olan sanata yol verdiği rahatlıkla anlaşılabılır. Ancak İslam bu yolda bazı prensiplerin mutlaka göz önünde bulundurulması noktasında son derece hassastır. Belki de Müslüman çevrelerde sanata iyi gözle bakılmamasının asıl sebebini bu noktalara yeteri kadar önem verilmemesinde aramak gerekir. Bu özelliklerin en başında İslami sanatın “Tevhit” ilkesine sıkı sıkıya bağlı olması gelmektedir. Sanatın İslami olabilmesi için, insanı, hayatı ve evreni açıklama çabası içerisinde bulunurken mutlaka tevhide uygun bir bakışı içermesi gerekir. Doğrusu Müslüman sanatı, böylesi bir kâinat görüşünden çıkmıştır. Bu görüş de kâinatta sırf şekil ve kendiliğinden suret olmadığı yalnız Allah’ın daim ve baki olduğu cümlesi ile özetlenebilir.⁷

İkinci olarak yapılan sanatın bir gayesinin olması gerekir. En azından sanat, duyulara ve ruha hitap ederek güzelliklerin ortaya çıkarılmasını gaye edinmelidir. Buna göre İslâm sanatının epistemolojik gayesi, görünenin arkasındaki görünmeyene ulaşmak, pratikteki gayesi ise dünyayı ve hayatı güzelleştirmek⁸ olacaktır. Bu durumda İslami sanat için “sanat sanat içindir” anlayışına yer verilmediği rahatlıkla söylenebilir. Zira sanatın sanat için olması demek, sanatın kendinden başka bir gaye ve hedefinin olmaması demektir. Bu durum ise sanat yoluyla insanı, hayatı ve evreni anlamaya ve anlamlandırmaya yönelten İslami sanatın dışında bir yaklaşım olmaktadır.

İslam sanatının temel yaklaşımlarından biri de hayatın tamamında olduğu gibi sanata olan bakışında da dengeyi benimsemiş olmasıdır. Bu anlamda sanatın ruh-beden ya da başka bir söyleyişle dünya-ahiret dengesini kuracak bir yapıda olması gerekir. Bu denge birisi lehine bozulursa İslam’ın sanattan beklediği, toplumu iyiye ve güzele yöneltme hedefi gerçekleşmeyecektir. Sanat, somuttan hareketle soyuta; fanilikten hareketle de ebediyete ulaştıracak dengeli bir yapıda olmalıdır. Buna göre İslam sanatı; aslında dünyanın tüm telaş ve tutku telkinlerini ortadan kaldırmış ve bunun yerine denge, huzur ve barış ifade eden bir düzen yaratmıştır.⁹ Bu esaslara uyulması durumunda İslam, hiç te sanatı men etmiş görünmemektedir: O tamamen, daha iyi yemiş verdirmek için bir bitkinin faydasız dallarını budayan bir bahçıvan gibi, sadece onların bazı tezahürlerine set çekmiştir.¹⁰

İslam’ın, sanata olan yaklaşımının arkasında unutulmaması gereken önemli bir nokta da; İslami olanın aynı zamanda insani olandan farklı olmadığı gerçeğidir. Başka bir ifadeyle İslami olan, insani olan bir etkinliğin İslami perspektifle ortaya konulmasıdır denilebilir. Bu anlamda İslam’ın sanata karşı olmadığının ancak sanat adı altında yapılan yanlışlara karşı olduğunun söylenmesi gerekir. Çünkü İslam’ın sanata karşı olduğu yönündeki yanlış bir yaklaşım, sanata

⁶ Seyyid Hüseyin Nasr, *Modern Dünyada Geleneksel İslâm*, çev. Sara Büyükduru (İstanbul: İnsan Yayınları, 2012), 19.

⁷ Arvasi, *Diyalektiğimiz ve Estetiğimiz*, 147.

⁸ Turan Koç, *İslâm Estetiği* (İstanbul: İsam Yay. 2010), 18.

⁹ Titus Burckhardt, *Aklın Aynası Geleneksel Bilim ve Kutsal Sanat Üzerine Denemeler*, çev. Volkan Ersoy (İstanbul: İnsan Yay. 1994), 243.

¹⁰ Muhammed Hamidullah, “İslamda Estetik ve Güzel San’atlar”, çev. M. Hatiboğlu, *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi 1961* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1962), 38.

ilgi duyan çevrelerin, -özellikle de gençlerin- dine olan bağlılıklarında zedelenmeye yol açacak, belki de tercih yapma durumunda kaldıklarında sanatı dine tercih etmelerine sebep olacaktır. Bu ise evrensel bir din olan İslam'ın hedeflediği tutumun çok uzağındadır. O halde sanatın doğru bir şekilde anlaşılması ve sanat yoluyla hakikatin açığa çıkarılması son derece önemlidir. Bunu önemli kılan da sanat yoluyla dinin, toplumun tamamına ulaştırılmasında üstlendiği roldür.

Bu çalışmada İslami sanatın doğru anlaşılması gayesiyle, İslam coğrafyasının farklı iklimlerinde yaşamış farklı dünya görüşüne sahip fikir ve aksiyon adamı iki ismin sanata yükledikleri anlam ile sanatta hedefledikleri asıl gaye araştırılacaktır. Farklı iki çizgide yürümüş ve kitleleri etkilemiş bu iki fikir adamından birisi belli bir fikir akımı içine yerleştirilmesi zor bir düşünce insanı olmakla birlikte modernist yaklaşımlarıyla dikkat çeken İranlı Ali Şeriati (1933-1977), diğeri de selefi-muhafazakâr kanadı temsil eden Mısırlı Muhammed Kutub (1919-2014)'tur.

1. Ali Şeriati'ye Göre Sanat Ve Sanatın İşlevi

Ali Şeriati'nin sanat ile ilgili çalışmalarından derlenerek oluşturulan "sanat" isimli eseri merkeze alınarak konu araştırıldığında, sanatın, önceki zamanların tersine bugün modern dünyada gündeme gelen en ciddi ve en zaruri insani sorun¹¹ olarak ifade edildiği görülür.

Şeriati'ye göre hem bütün dünyaya yayılmış olması, hem de bugün kazanmış olduğu ciddi ve ulu sorumluluktan dolayı mutlaka sanatı bilmemiz gerekir. Zira sanat, günümüz düşüncelerine yol göstermekte ve çağdaş fikirlerimizin önünde koşmaktadır.¹²

İnsan benliğinin keşfinin ve insanın topyekûn ötesel, akıl ve mantık ötesi yetenekleriyle gelişmesinin, yeşermesinin bayraktarı olarak sanatı gören Şeriati'ye göre bugünün sanatı, dünkünün tersine, eğlencede kalmak değil, insandan, beşerden daha yüce bir tür yaratmaktır. Bu bir misyon ve bir emanettir.¹³ Misyondur zira insan, olanla yetinmeyen ve olması gerekenin çabası içinde bulunan ve bundan da sorumlu olan bir varlıktır. İdealleştiren ve aydınlatan yapısıyla sanat insanın, insan olabilmesinin yolunu açan ciddi bir uğraştır. Çünkü Şeriati'ye göre insan, oluşmayı ve doğada bulunmayı meydana getirdiği ölçüde "insan" olabilmştir.¹⁴ Bu nedenle Allah, sanatı insana emanet etmiştir.¹⁵ Bu da insanın bu emaneti yerine getirebilecek yegâne varlık olması dolayısıyladır. Bu durum insanda, yaratıcılık özelliği bulunduğunun önemli bir kanıtıdır. En küçük şekillerden en büyük sanayi ve güzel sanatlar ürünlerine kadar insanın doğasında bulunan bu yaratıcılık özelliği, insan fitratında (İlahi) yaratıcılık kudretinin belirmesi ve yansımasıdır (tecelli). Bu nedendir ki yalnızca insan biçimler, düzer-koşar ve kurar.¹⁶

¹¹ Şeriati, *Sanat*, 18.

¹² Ali Şeriati, *Medeniyet ve Modernizm*, çev. Fatih Selim - Abdurrahman Arslan (İstanbul: Düşünce Yayınları, 1980), 97.

¹³ Şeriati, *Sanat*, 39.

¹⁴ Ali Şeriati, *İnsanın Dört Zindanı*, çev. Hüseyin Hatemi (İstanbul: İşaret Yay. 2007), 21-22.

¹⁵ Şeriati, *Sanat*, 31; Şeriati, *Medeniyet ve Modernizm*, 110.

¹⁶ Şeriati, *İnsanın Dört Zindanı*, 26-27.

Şeriatî'ye göre sanat, insanın bilinçsiz ruhuna bilinç kazandırır, çünkü bir soyutluk duygusu uyandıran sanat, Allah'ı bilmemizi sağlar.¹⁷ Bu durumda sanat, hem insanın kendisini hem de Yaratıcısını bilmesine yardımcı olan bir değer olmaktadır. Şeriatî'nin ifadesiyle insan, sanat yoluyla anlıyor ki, yoktan varı yaratmak Allah'ın kudretindedir. Ancak İlahi bir ifade olarak sanat, insanın sorumluluğundadır.¹⁸ Sanatın yüksek ve maddi hayatın da üstünde bir sorumluluğu vardır. Ve bu sorumluluk tamamen insani olan bir sorumluluktur.¹⁹

Ali Şeriatî'ye göre muhatabı bütün insanlar olan sanat, tüm insanların ilgilenmesi gereken bir etkinliktir.²⁰ Ancak sanatın anlaşılması için önce insanın anlaşılması gerekiyor. Çünkü sanat ve güzellik anlayışı, insanı anlamakla son derece bağlantılıdır. Özellikle, sanat sorunu bir başka şeyden, insanın rolüne bağlı olan diğer şeylerden daha fazla insanla ilgilidir.²¹

İnsan üzerinde konuşmadan, insanı anlamadan sanat ve güzellik hakkında bir şey söyleme imkânı yoktur.²² İnsanın anlaşılması da ancak onu insan yapan değerlerin anlaşılmasıyla mümkün olur ki Şeriatî'ye göre, insanı insan yapan bu değerler; din, sanat ve felsefedir. Ne var ki der Şeriatî, insanı din, sanat ve felsefeyle aldatırlar; demek yine bu yollarla uyanıp bir insan olunacaktır.²³ Şeriatî'ye göre din ve sanat sapmıştır. O da düşmanlar vesilesiyle değil çünkü hiçbir şey düşman tarafından sapmaz; düşman düşmanı diriltir canlandırır. Aksine bir düşüncüyü, bir dini bozan şey dosttur ya da dost toplumda baş gösteren düşmanlıktır. Bütün dinler, içeriden bozulmuş ve içeriden çürümüştür.²⁴ Bu yüzden insan hem sanatta hem de din de öze dönmeli, onları bozan duygu ve düşüncelerden kurtulmalıdır.

Şeriatî, genel yaklaşımında olduğu gibi sanat konusunda da öze dönmemiz gerektiğinin önemini vurgular. Ancak buradaki öze dönüş ile kastedilen şey, kişinin kendi kimliğine dönüşünü; geçmişte kültür yaratan, toplumu inşa eden, medeniyet kuran yapıcı ve etkin öncü ruhun dirilmesini, yeşermesini ifade etmektedir.²⁵ Kendi özüne dönmek aslında kendini bilmektir. Bu yönüyle özünün bilincine erişmiş, özgür ve yaratıcı varlık, insandır. Şeriatî'ye göre bu üç nitelik, tanrısal sıfat ile ilgilidir. Tanrı, zatının bilincine sahip, irade sahibi, kurucu-yaratıcıdır. Şu halde bu üç niteliğe sahip insan da bu açıdan tanrısal özellikleri andırmaktadır.²⁶ Bu da insanın kendini aşması, ötelere buluşması ve maddi hazlardan sıyrılarak daha yüce bir konumda kendine yer edinmesi anlamına gelmektedir.

Ali Şeriatî'nin deyişiyle insanın yaratıcılığının bir ifadesi olan sanat, bu oluşun sürekliliğiyle, istediğini ve bulunmayanı yaratmak için Allah'ın yaratıcılığının bir ifadesi haline gelir.²⁷ Şeriatî'ye göre yaratıcı insan, sanatkâr demektir. Yaratırken her şeyden uzaklaşan,

¹⁷ Şeriatî, *Medeniyet ve Modernizm*, 111.

¹⁸ Şeriatî, *Medeniyet ve Modernizm*, 116.

¹⁹ Şeriatî, *Medeniyet ve Modernizm*, 98.

²⁰ Şeriatî, *Sanat*, 15.

²¹ Şeriatî, *Medeniyet ve Modernizm*, 101.

²² Şeriatî, *Medeniyet ve Modernizm*, 102.

²³ Şeriatî, *Medeniyet ve Modernizm*, 100.

²⁴ Şeriatî, *Sanat*, 20.

²⁵ Şeriatî, *Sanat*, 17.

²⁶ Şeriatî, *İnsanın Dört Zindanı*, 29.

²⁷ Şeriatî, *Medeniyet ve Modernizm*, 111.

yaratıcılığıyla sanatını yaratan, ağlayan, çabalayan, kendini kuran ve kendisini ifade eden insan demektir. Yeni bir kitap yazan bir kişi kendini ifade eder. Bir insan, sanatı, bilgi ve hünerinin değil, insanlığının ölçüsünü ihtiva ettiği derecede kendi kendini yapar.²⁸

Sanat, insanın kendi kendini keşfedişinin ve duyular ötesi, hatta insan zihin ve mantığını aşan imkânların çiçeklenişinin ve onları çiçeklendirişin değişmez ölçüdeki hizmetçisidir.²⁹ İnsanın gündelik yaşantısının üstünde aranılan ve özlem duyulan bir etkinlik olarak ötelerdeki güzeli arayıştır. Bu nedenle Şeriatî, sanat ile olan uğraşımızın sadece ilgi düzeyinde kalmaması gerektiğine dikkatleri çeker. Ona göre sanatın gerçek yönünün öğrenilmesi ve öğrenildiğinde de başkalarına öğretilmesi gerekiyor. Çünkü bu asırda sanat hem zamanın tamamını kapsıyor³⁰ hem de, insan ve insanlıktan da yüksek bir şeyler yapıyor.³¹ Bu durumda sanat, insanlardaki yaratıcılık gücünün ifadesi oluyor.³² Söz konusu edilen “yaratıcılık” ifadesi zaman zaman yanlış anlaşılmaktadır. Sanat yaparken söz konusu edilen yaratıcılık, Tanrı’nın yaratıcılığıyla karşılaştırılmamalıdır. Zira bu iki yaratıcılık arasında derece farkı değil cins farkı vardır. Yani kastedilen, başka başka şeylerdir. Dolayısıyla bir sanat eseri yarattığını söyleyen Müslüman, bu ifadesi ile Allah’ın iradesini dışladığını söylemiş olmamaktadır.

Sanat, insan zekâsının tabiatı işlemesidir; kendi maksadına göre tabiata ustaca tesir etmesidir.³³ Bu yönüyle güzel sanatlar da sınaî beceriler gibi insanın yaratıcılık yeteneğinin doğada belirmesi, ortaya çıkmasıdır. Aslına bakıldığında güzel sanatlar alanında insanın ihtiyaç duydukları doğada yoktur. Buna göre güzel sanatlar, sanayi ötesi bir faaliyeti ifade eder ve bu eylem ve girişimleri ile insan, doğayı, özlem duyup istediği gibi –ne var ki doğada olmayan şey ile- süsleyip bezemiş, zenginleştirmiş olur. Böylece insan doğada araştırdığı eksikliği, ruhunun ve gereksiniminin gelişim süresi boyunca doğada sezdiği noksanı kendi sanatçı yaratıcılığı ile giderir, telafi eder. Bu da demek oluyor ki güzel sanatlar, doğada insan için bulunması gereken, ama bulunmayan şeyi doğaya bağışlamak üzere doğanın işinin sürdürülmesidir. Sonuç olarak Şeriatî’ye göre, kuruculuk ve yapıcılık ile sanatçılık, insan ruhunun üçüncü boyutunun (yaratıcılık) yansıması ve belirmesi demek olan insanlık özelliklerinden birisi olmaktadır.³⁴

Sanatın kişisel ve toplumsal bazı işlevlerinden söz edilebilir. Bunlar arasında değerler oluşturması, toplumu aynı hedef etrafında birleştirmesi, topluma düzen vermesi ve otoriteyi benimsetmesi gibi toplumsal işlevleri yanında kişisel gelişim ve kendini ifade etme aracı olarak da kişisel bazı işlevleri sayılabilir.

Sanat, kişinin fikirleri ve dünya görüşleri üzerinde etkisi olan bir etkinliktir. Sanatın, din ve felsefe ile birlikte kişinin dünyayı anlaması ve anlamlandırmasında; kendisini dünya üzerinde konumlandırmasında katkı sağladığı konusu hemen herkes tarafından kabul edilen bir realitedir. Sanat Şeriatî’ye göre, sanatkârın, aslında tabiatıta mevcut olmayan, fakat “olmasını

²⁸ Şeriatî, *Medeniyet ve Modernizm*, 118.

²⁹ Şeriatî, *Medeniyet ve Modernizm*, 118.

³⁰ Şeriatî, *Medeniyet ve Modernizm*, 100.

³¹ Şeriatî, *Medeniyet ve Modernizm*, 118.

³² Şeriatî, *Medeniyet ve Modernizm*, 110.

³³ Irwin Edman, *Sanat ve İnsan*, çev. Turhan Oğuzkan (İstanbul: MEB Yayınları, 1991), 36.

³⁴ Şeriatî, *İnsanın Dört Zindanı*, 28.

istediği şeyi” meydana getirmesine yardım eder.³⁵ Bu yönüyle sanat, olması gereken fakat olmayandan yararlanmak için insanın çabalamasından ibarettir denilebilir. Sanat olması gereken ama olmayan kazançlar için insanların verdiği kavgadır. Dolayısıyla, kendini yalnız hisseden insan sanat aracılığıyla, bu dünya ile gökyüzü veya kendisiyle aynı türde olmadıklarından uzaklaşmış olduğu nesnelere arasında bir ilişki kurmak ister. Bu durumda Şeriatî’ye göre sanatın işlevi, daha fazla insani bilgiyle tabiattan kaçtıktan tabiatı kendine yabancı gördükten ve kendini tabiatla garip bulduktan sonra insandaki gariplik duygusunu hafifletmek için insanın yardımına koşmasıdır.³⁶ Başka bir söyleyişle Şeriatî’ye göre sanatın yaptığı şeylerden biri, kaçan ve kendini yabancılaştıran bilinçli insanın yabancılaşma duygusunun azalmasına yardımcı olmasıdır.³⁷ Şeriatî istiyor ki, “benliğinden” ötede, kendi dışında ama gene de kendi için vazgeçilmez bir şeyin parçası olsun. Böylece çevresindeki dünyayı soğurmayı, kendisinin kılmayı, meraklı, çevreye aç benliğini bilimin, tekniğin en uzak burçlarına, atomun en gizli derinliklerine değin yöneltmeyi, sınırlı benliğini sanatta toplu yaşayışla birleşmeyi, bireyselliğini toplumsallaştırmayı özlüyor.³⁸

Şeriatî’ye göre sanatın yaptığı bir diğer iş bu yaşamda, bu tabiatla olmayan ama olmasına gereksinim duyulan bir şeyi yapmak ve yaratmaktır.³⁹ Çünkü sanat, tabiatla var olan ama insan elinin erişmediği şeye insanı ulaştırmaya çabalar.⁴⁰ Kısacası sanat, “var olması gereken ancak yok olandır.”⁴¹ Belli ki kendini aşmak istiyor insan. Tüm insan olmak istiyor. Ayrı bir birey olmakla yetinmiyor; bireysel yaşamının kopmuşluğundan kurtulmaya, bireyciliğin bütün sınırları ile onu yoksun bıraktığı, ama onu gene de sezip özlediği, bir doluluğa, daha doğru, daha anlamlı bir dünyaya geçmek için çabalıyor. Kişiliğinin geçici, rasgele sınırları, yaşayışının kapanıklığı içinde kendini tüketmek zorunluluğuna başkaldırıyor.⁴²

Şeriatî’ye göre bizi sanat yapmaya zorlayan şey, işte bu var olandan kaçış duygusudur.⁴³ Bu durumda sanat yalnız bir eğlence değil, bir firar vasıtasıdır.⁴⁴ Doğrusu bu var olandan kaçış, var olanın faniliğinden kaçış olup ezeli ve ebedi olana bir sığınma isteğidir. Dahası sanat, bir teselli, bir kurtuluş, bir azattır.⁴⁵ Bir kimse sanatsal bir faaliyette bulunuyorsa bunun nedeni o kimsenin gerçeklikler dünyasındaki eksikliklerden ve yokluklardan sıkıntı duymuş olmasıdır. Süsleme, dekorasyon, mimarlık ve benzeri şeylerdeki eksiklikleri hisseden insan bu eksiklikleri gidermek istiyor; var olanla yetinmediği için sanat yoluyla bunu telafi etme yoluna gidiyor.⁴⁶

Gereksinim duyduğumuz, ancak var olmayan şeyi meydana getirmek anlamında sanat, yeryüzünde insanın en büyük mesajlarından birisi olarak karşımıza çıkar. Buna göre sanatın

³⁵ Şeriatî, *Medeniyet ve Modernizm*, 109-110.

³⁶ Şeriatî, *Sanat*, 30.

³⁷ Şeriatî, *Medeniyet ve Modernizm*, 109.

³⁸ Ernst Fischer, *Sanatın Gerekliliği*, çev. Cevat Çapan, (Ankara: Verso Yayıncılık - İmge Kitabevi Yayınları, 1990), 6.

³⁹ Şeriatî, *Sanat*, 31.

⁴⁰ Şeriatî, *Sanat*, 33.

⁴¹ Şeriatî, *Sanat*, 88.

⁴² Fischer, *Sanatın Gerekliliği*, 6.

⁴³ Şeriatî, *Sanat*, 87.

⁴⁴ Yetkin, *Estetik*, 34.

⁴⁵ Yetkin, *Estetik*, 35.

⁴⁶ Şeriatî, *Sanat*, 86.

ilahi bir işlevi vardır. Bir başka deyişle insanın sanatsal edimlerindeki misyonu, Allah'ın yaratma fiilinin sürdürülmesi ve tamamlanmasından ibarettir. Bu anlamda sanat, insanın özünün ve fıtratının bir parçası olacak kadar değerli ve büyüktür.⁴⁷

Şeriatî'ye göre ilahi bir görevi üstlenen sanatın, kutsalla iletişime geçmede yardım ettiği ifade edilebilir. Buna göre kutsal sanattaki her şey aslında bir üst hakikatin sembolüdür ve insanı yüksek hakikatlere, sonsuza doğru götürme işlevine sahiptir.⁴⁸

Sanat, tabiatı kendi hayali çerçevesinde süsleyebilmek veya insanın tabiatla olmasını istediği, fakat bulamadığı bir şeyi yapmak için, duyguların ve tabiatın ötesinde olanı taklit eder. Görülebilir maddi ihtiyaçlardan sıyrılmak ihtiyacını tatmin eder.⁴⁹ Dolayısıyla kişisel olarak, insanı manevi doygunluğa ulaştırarak dingin bir hayat yaşamasını sağlar.

Sanatın duyu ötesinin, tabiat ötesinin tam taklidi olduğunu düşünüyorum diyen Şeriatî, tabiatı kendi suretinde süslemek veya tabiatla olmasını istediği ve bulamadığı şeyi yaratmak için insanın ıstırabını, onun yalnızlığını, hepsinden daha büyüğü onun tekâmüle (evrime, olgunlaşmaya) ihtiyacını yani duyumsanabilir maddi bağlardan uzaklaştırmayı gerçekleştirmek için verdiği uğraşı ifade etmektedir.⁵⁰

Şeriatî, doğayla hemcins olmayışının verdiği acıları dindirmek için insanın ne tür çareler aradığını ortaya koymaktadır. Tüm dinler, sanatsal eserler, mistik akımlar insanın bu arzusunun gidermeye yönelik gayretlerin ürünüdür. İnsanın bu gayretlerinden birisi de, onun mutlak ideali gerçekleştirme çabasıdır.⁵¹

İnsan hayatını yönlendiren din ve sanata analogi yoluyla farklı bir bakış açısı geliştiren Şeriatî'ye göre; Din "olması gereken" başka bir dünyaya aralanan bir kapı, sanat ise penceredir. Sanat "biz bu dünyaya ait varlıklarız; başka bir yere gitme imkânımız yoktur; herhalde burada bulunmaya mahkûmuz" diyerek, bakma ve görme yoluyla ideal dünyayı ideal olmayan kötü dünyanın içerisine getiren bir pencere açıyor. Bir başka ifadeyle, irfan, "olması gereken" bir dünyaya aralanan kapı, sanat da bu dünyaya açılan pencere durumundadır.⁵²

Şeriatî'ye göre pencere felsefesi yani bulunmayı arzuladığımız ancak bulunmadığımız bir yer duygusu bizde meydana gelen yalancı bir duygudur. Öyle ki bizler, bulunduğumuz yerde bulunmayı arzu etmiyoruz. Pencere esprisinin anlatmak istediği aslında bulunmamamız gereken bir durumda bulunmaya mahkûm olmuşuz anlamını taşımaktadır.⁵³

Pencere anlayışı bize bulunmadığımız, var olmadığımız ancak bulunmamız gereken bir yerde bulunmuşluk duygusu veriyor. Buna göre pencere, insanda kötünün olduğu yerde, iyinin "gayb" olduğu duygusunu uyandırıyor. Bir başka deyişle pencerenin işlevi var olduğumuz yerden kaçma isteğidir.⁵⁴ Aynı zamanda Şeriatî'nin söylemeye çalıştığı şey

⁴⁷ Şeriatî, *Sanat*, 93.

⁴⁸ Hüseyin Yılmaz, *Ezeli Hikmet ve Dinler Dinler Tarihinde Tradisyonel Perspektif* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2003), 214-216.

⁴⁹ Şeriatî, *Medeniyet ve Modernizm*, 110.

⁵⁰ Şeriatî, *Sanat*, 31.

⁵¹ Şeriatî, *Sanat*, 73.

⁵² Şeriatî, *Sanat*, 84.

⁵³ Şeriatî, *Sanat*, 84.

⁵⁴ Şeriatî, *Sanat*, 85.

Aristoteles'in, "... insanın yeteneğine doğa değil, bu yetenek doğaya öykünür ve yetenek, doğaya destek vermek, onun bitirmeden bıraktıklarını tamamlamak için var olur ..."55 Şeklindeki bir sanat eserinin, doğada eksik görülenin tamamlanmasının ve kusursuz olmasının gerektiğini vurgulayan yaklaşımına da tam olarak uygun düşer.

2. Muhammed Kutub'a Göre Sanat

Kutub, sanat konusunda Şeriatî'den çok farklı düşünmez. Ona göre de sanat, insanın uğraşması gereken en ciddi etkinliklerden biridir. Çünkü sanat, insana has bir durum olup, taklit ve aletler yoluyla, insana diğer canlı varlıklar arasında üstünlük mevkiini hazırlayan özelliklerdir.⁵⁶

Kutub'a göre bu dünyada her varlığın gerçekleştirmek üzere yöneldiği bir hedefi vardır. Hayatın hedefi de, yalnızca yeryüzünde geçinip gitmek değildir. Aksine hayatta en büyük gaye; güzel ve üstün olana ulaşmaktır. Aynı zamanda bu insanın yetkinliğidir. Yetkinliğe ulaşmak çabası olarak çeşitli biçimleri ile sanat, insanın duyguları yoluyla varlığın içinden aldığı uyarıları duygulu, etkili ve güzel bir biçimde tasvir etme çabasından ibarettir.⁵⁷

Muhammed Kutub'a göre varlığı açıklamaya çalışan insanın din, felsefe ve sanatı göz ardı etmesi mümkün değildir. Dolayısıyla bu alanların bakış açıları son derece önemlidir. Bunlardan sanat, varlığı kendine has bir bakış açısıyla yorumlar. Kutub'a göre sanat kendine özgü, güzel ve estetik tabirlerini ve yorumlarını kullanarak inanç gerçeğini bu geniş çerçevede içerisinde yorumlamaya kalkarsa; sadece insanlığı yüceltmeye ve zaruretlerin, kayıtların, düşüklüklerin mahut sınırlarından uzaklaştırarak enginlere kanat germeye çalışmakla kalmaz aynı zamanda doğrudan saf sanat açısından da geniş anlamda evrensel sanat haline gelir. Çünkü o varlık gerçeğini yorumlamaktadır.⁵⁸

Kutub'a göre sanat; eşya, şahıslar ve olaylar karşısında özel ve şahsi bir heyecan ve duygulanma,⁵⁹ insanın varlık gerçeklerinden veya varlıktaki gerçekleri tasavvurundan duygularının yakaladığı ezgileri tasvir etmeye çalışmasından ibarettir.⁶⁰ Sanat; hiç ayırt etmeden bütün realiteleri içine almalıdır. Ve en büyük gerçekleri en doğru şekilde tasvir etmelidir.⁶¹ İşte sanat; gerçekleri, eşyaya, şahıslara ve hâdiselere has özel bir duygulanımın gerisinde görmekten ibarettir. Bu gerçekleri o özel ışık altında felsefi ve fikri şuur bakımından yorumlamaktan ibarettir. Sanat aynı ölçüler içerisinde geleceği, geçmişi ve bilinmezi görmekten ibarettir.⁶² Aynı zamanda bu durum, sanatın, zamanı aşan bir yönü olduğuna işaret etmektedir. Sanat, sadece içerisinde bulunulan anı değil, geçmiş yansıtması ve geleceğe ışık tutması yönüyle dikkat çekmektedir.

Kutub, sanatın, insanın varlık gerçeklerini ve bunların ruhlar üzerindeki yansımaları güzel, duygulu bir biçimde tasvir etme çabasından ibaret olduğunu ve gerek sanatın, gerekse

⁵⁵ Aristoteles, *Protrepitkos ve Evren Üstüne*, çev. Oğuz Özügül (İstanbul: Pencere Yayınları, 2003), 23.

⁵⁶ Muhammed Kutub, *Taklitlerin Çarpışması*, çev. Erol Ayyıldız (İstanbul: İrfan Yayınevi, 1967), 52.

⁵⁷ Kutub, *İslam Düşüncesinde Sanat*, 28.

⁵⁸ Kutub, *İslam Düşüncesinde Sanat*, 243.

⁵⁹ Kutub, *İslam Düşüncesinde Sanat*, 358.

⁶⁰ Kutub, *İslam Düşüncesinde Sanat*, 107.

⁶¹ Kutub, *İslam Düşüncesinde Sanat*, 128.

⁶² Kutub, *İslam Düşüncesinde Sanat*, 359.

sanatkârın işgal edeceği yerin, sanat çalışmasında kâinatın özüne inen, geniş ve kapsamlı bir alanı kaplayıp kaplamamasına göre belirleneceğini kavradığımızda⁶³ varlık, hayat ve insana bakışımızın daha kuşatıcı olacağını vurgular. Bunun neticesinde de, dünyanın daha yaşanabilir bir dünya olacağını ima eder. Zira ancak bu şekilde, hayatın anlamı üzerinde sahip olunması gerekli görülen unsurlar, insanlarla daha kolay bir şekilde buluşturulmuş olur. Şu halde evrenin özünde bulunan en büyük “güzelliği” empoze etmeye çalışmalıdır sanat... O zaman varlık gerçeğiyle de iç içe olacaktır.⁶⁴

Kutub’a göre, beşer hayatında daima vesileleri “güzelleştirmek” için fitrî bir arzu vardır.⁶⁵ İşte fitrattan gelen bu güzellik düşüncesi, bu evrenin ve canlılarının ana yapısındaki köklü bir unsurdur. Üstelik aranan ve görülmeye çalışılan bir unsurdur.⁶⁶ Zira fitrat, daima ifa edilişteki güzellik ve sağlamlığı arar. Yani sadece zaruretle iktifa etmeyip güzellik ve ahengi hedef tutar.⁶⁷ Zaten çevresine baktığı zaman insan sadece ifa edilişi değil ifa edilişteki ahengi, güzelliği de görür.⁶⁸ Bu durumda aklın ilk ve en mühim vazifesi, fitrî duyguları yerine getirmek için, en güzel, en faziletli yolu seçmek ve bu yol üzerindeki bütün mâniaları düşünce ve tefekkürle aşmakta insana yardım etmektir.⁶⁹ Şu halde Kutub’a göre hangi konuda olursa olsun, sanatın bize ulaştırması gereken şey, etkileyici, harekete geçirici, canlı ve deruni hisler olacaktır.⁷⁰

Kutub, insanın tabiatında mevcut olan “vicdan cephesi”nin onun, çeşitli sanat alanlarına girmesini gerektirdiğini belirler. Çünkü sanatta belirgin unsur “etki unsuru” dur. Etkiyi en güzel sağlama yolu ise, insanın içinden geçen duyguları güzel, etkili ve anlamlı bir biçimde tasvir etmektir.⁷¹ “Güzel’i kavrayıştaki bu “tabiiilik”, zihnin değil de ruhun eseri olduğuna göre, güzel konusunda kesin kurallar koymak ve şaşmaz sınırlar çizmek kolay olmayacaktır.⁷² Kutub bu noktada gözlerimizi tabiata çevirmemizi ve etrafa bakınmamızı isteyerek şöyle der: Güzel bir manzarayı ele alın!... Duygularınız bu manzaranın etkisinde kaldığı ve bu “etki” ile harekete geçip heyecanlandığı zaman onun “güzel” olduğunu söylersiniz. Yani söz konusu manzaranın ruhunuzun derinliğinde varlığını duyduğunuz zaman “güzel” olduğunu kabul edersiniz. Aksi takdirde, “güzel” diye bir şey olmaz veya sizin ruh dünyanızda yer etmez.⁷³

Güzelliği görmenin mahiyetini de fitraten insanın içine yerleştirilmiş bir duygu olarak değerlendiren M. Kutub’a göre, şüphesiz, ruhun derinliklerinde, güzele karşı tutkulu, onu kavrayıp alabilen bir “duyu unsuru” var... Fakat bu kavrayış bir ölçü ve hesap işi değildir. Hiç düşünmeden ve kendiliğinden meydana gelen bir haldir. İnsandaki “güzel” kavrayışı, ölçü ve boyutlarla açıklanabilen beyinsel metotlara değil de bunun ötesinde, psikolojik sistemlere

⁶³ Kutup, *İslam Düşüncesinde Sanat*, 31.

⁶⁴ Kutup, *İslam Düşüncesinde Sanat*, 201.

⁶⁵ Muhammed Kutub, *İslam ve Materyalizme Göre İnsan*, çev. Kemal Sandıkçı - M. Akif Aydın (İstanbul: Şamil Yayınevi, trz.), 368.

⁶⁶ Kutup, *İslam Düşüncesinde Sanat*, 68.

⁶⁷ Kutub, *Taklitlerin Çarpışması*, 65.

⁶⁸ Kutub, *Taklitlerin Çarpışması*, 66.

⁶⁹ Kutub, *İslam ve Materyalizme Göre İnsan*, 129.

⁷⁰ Kutup, *İslam Düşüncesinde Sanat*, 143.

⁷¹ Kutup, *İslam Düşüncesinde Sanat*, 142.

⁷² Kutup, *İslam Düşüncesinde Sanat*, 179.

⁷³ Kutup, *İslam Düşüncesinde Sanat*, 145-146.

dayalıdır. “Güzel” i değerlendirmede, zaman zaman zihnin de işe karıştığı ve kendince birtakım sınırlar, şart ve ölçekler koyduğu olursa da, gerçekte bu bir “değerlendirme” değil “düzenleme” işidir. Çünkü zihin, “güzel” için bazı ölçü ve şartlar öngörürken, aslında bunu, daha görür görmez kavrayıveren sınırsız bir “bedahet” ölçüsünden almaktadır. İşte bu kavrayış gücü, Allah'ın “beşer” denilen şu varlığın yaratılışında ortaya koyduğu olağanüstü olaylardan birisidir. Allah'ın “lütfu” ile insanoğlu, evrenin engin ruhu ile kendi “ruh” u arasında bir bağlantı ve doğrudan doğruya müspet bir diyalog kurmaktadır. Tıpkı gözün ışığı, kulağın sesi yakalanması gibi insan da, görür görmez “güzel” i fark edebilmektedir.⁷⁴

Ruhun derinliklerinde din ile sanatın tam bir ilişki içerisinde bulunduğunu ifade eden Kutub, aslında her ikisinin de zorunluluklar dünyasından uzaklaşmayı hedef aldığını belirler. Ona göre her ikisi de üstünlükler evrenine açılmayı gaye edinir. Bu nedenle din de sanat da hayatın otomatizmine karşı bir başkaldırıdır. İnsan ruhu katılaştır ve donuklaşır evrendeki hayatı otomatik geçişler haline döner. Kâinatın içine girip onu görerek ve duyarak yaşayamaz. Donuk bir ruhta yüce arzular coşamaz. Hayattaki güzelliği, dinamizmi, ahengi ve uygunluğu yeterince sezemez. Donuk insan, kendi ruhuna karşı kâinatın pencerelerini tıkamış ve dünyasını dar sınırlar içerisine hapsedmiş insandır. Çoğu zaman böyle bir insan kendisine sanat ve güzellikler dünyasına karşı da kapalı tutar.⁷⁵ Oysaki İslâm sanatının en belirgin özelliği, ruhun açılan pencerelerinin aydınlığında gelişmiş bir sanat olmasıdır. Bu sanatta kafa ve gönül; vahiy ve ilham gibi iki ilâhî ışığın aydınlığında buluşmuş ve olağan üstü güzellikte sanat eserleri ortaya koymuştur. Bu sanatta fizik ötesi, hayatın bizzat içinde olduğunu mütemadiyen hissettirir. Kısaca İslâm sanatı hayatın metafiziğe ve metafiziğin de medeniyete bitişik olduğunun en somut göstergesidir.⁷⁶

Sanatı anlatmaya sanatçı üzerinden de devam eden Kutub, sanata ve sanatçıya özel önem atfeder. Ona göre sanatçı, ince duygulara sahip, özel nitelikleri bulunan, kendine özgü kişiliği içerisinde hassas ve sırlı bilgileri açığa çıkaran şahıstır. Sanatçı hayatın, ruhunda bıraktığı yankıları dile getirir. Bunun için onun ifadeleri; ancak varlığa baktığı açının göstergeleri olacaktır. Varlıktan aldığı izlenimleri bakış açısına göre değerlendirecektir. Gerçek sanatkar, isteyerek veya istemeyerek evren ve hayat karşısında yerini alacaktır.⁷⁷ Bu şekilde bir filozofun teorik olarak hakikati ortaya çıkarma çabasını, sanatçı eserleriyle ortaya çıkaracaktır.

Sanatçı, sorumlu insandır; bir toplumdan, giderek bir insanlıktan sorumludur. O, yalnız kendi bilincinden değil başkalarının bilincinden de sorumludur, o yalnız kendi ahlakından değil başkalarının ahlakından da sorumludur. Bu sorumluluk verilmiş bir sorumluluk değil kazanılmış bir sorumluluktur.⁷⁸ Dolayısıyla sanatçı, çoğunlukla, içinde yaşadığı toplumun değerlerine bağlı kalarak ve bu değerleri sonrakilere de aktarmayı düşünerek eserini oluşturur. Bu nedenle “*Menhec el-Fen el-İslami*” isimli eserinde Kutub, sanatın önemini ortaya koyarken İslami sanat konusunda ısrarcı ve hassas olduğunu ifade eder. Burada kastettiği şey, sanatın mutlaka İslâm'dan söz etmesi değil ancak ele aldığı konuları İslami bakış açısıyla

⁷⁴ Kutub, *İslam Düşüncesinde Sanat*, 178-179.

⁷⁵ Kutub, *İslam Düşüncesinde Sanat*, 17-18.

⁷⁶ Koç, *İslâm Estetiği*, 19.

⁷⁷ Kutub, *İslam Düşüncesinde Sanat*, 29.

⁷⁸ Afşar Timuçin, *Estetik Bakış* (İstanbul: Bulut Yayınları, 2012), 137.

değerlendirmesi gerektiğidir. Kutub'a göre insan olayları İslam düşüncesinin ışığında değerlendirdiği ve bu düşüncenin verdiği ruh ile yorumladığı zaman yaptığı sanat, İslam sanatı olur.⁷⁹ Bu durumda unutulmaması gereken önemli bir nokta da, İslam sanatının yalnızca Müslüman toplulukların sanatı olmadığı ve İslam'ın kendi ruhunda derinlere kök saldığı gerçeğidir. İslam sanatının çeşitli biçimleri ortak özellikler taşımakla kalmaz, onun kendisinde var olan çeşitlilik, tek bir müzik parçası üzerine yapılan çeşitlemeler gibi, temeldeki birliğin bir tezahürüdür.⁸⁰

Nasr'ın kanaatine göre, sanat konusunda geleneksel İslâm, sanatın İslami vahyin iç boyutlarıyla ilişkili olduğu, dinin manevi hazinelerine görsel ve işitsel şekillerle aktardığı ve İslâm sanatının İslami olduğudur. Gelenekselciler dinin sadece hakikati değil, varlığı da kapsadığını ve İslâm sanatının verdiği bereketin Şeriatin dini diri tutması kadar gerekli olduğunu düşünmektedirler.⁸¹ Gelenekselciliğe bağlılığıyla tanınan Kutub'a göre de, İslam sanatı, İslam inancının gerçeklerini felsefi bir kalıp içerisinde sergileyen, gerçekleri metafizik olarak söz konusu eden sanat değildir. Keza birtakım öğüt ve irşatlardan müteşekkil hikmetler mecmuası da değildir. Bunların hepsinden çok daha geniş ve kapsamlıdır denilebilir. Buna göre İslam sanatı; varlığa bakış açısından, varlık gerçeklerini güzel bir üslupla yorumlamaktan ibarettir.⁸² Bu anlayışıyla Kutub, varlık, hayat ve insana, İslami bakışın önemi üzerinde durmaktadır. Aslında buna Müslümanca bakış da denilebilir.

İranlı sinema yönetmeni Mecidi, dini olanın insani olandan farklı olmadığını *"Ben fitrat dilini kullanmayı tercih ederim. İlahi de diyebiliriz buna. Siz bir babanın çocuğuna sevgisini anlattığınızda bunun ilahi olmayacağını söyleyemezsiniz ki! Bu insani bir şeydir. Sanat insani olanı ortaya koyar. Allah her yerde, din kuşatıcıdır ve olmadığı yer yoktur zaten. Bu sebeple insani olan dinidir"*⁸³ ifadeleriyle dile getirirken Kutub'tan farklı düşünmemektedir. Doğrusu böylesi bir bakışın bütün alanlarda olması da son derece önemlidir. Zira böyle bir bakışın yönlendirmesi ile sanat, insanın kendini ifade etme yollarından biri olacaktır. Bu bakışın bütün alanlarda olması son derece önemlidir. Zira böyle bir bakışın yönlendirmesi ile sanat, insanın kendini ifade etme yollarından biri olacaktır.

Sanat, İslam ile birlikte insanı ötelere buluşturur ve insanın kendisini gerçekleştirmesini sağlar. Bu yönüyle İslam'ın kabul ettiği sanat insani, üstün, geniş ve yüce bir sanattır. İnsanın ulaşabileceği yüceliğin, üstünlüğün ve genişliğin en son noktasına kadar uzanır. Yörüngesini kâinatın yörüngesi teşkil eden evrensel boyutta bir sanattır. Güzelliği kâinatın güzelliği ile uyur. Ölçüleri, ince ve güzel kâinatın ahenkar kaidelerine dayanır.⁸⁴ Çünkü sanatın özü güzelliğidir ve doğası gereği güzellik iç hakikat olduğu kadar dış hakikattir. Güzellik, yeryüzünde güzel olan her şeyde yansıyan İlahi bir sıfattır.⁸⁵

⁷⁹ Kutup, *İslam Düşüncesinde Sanat*, 245.

⁸⁰ Burckhardt, *Aklın Aynası Geleneksel Bilim ve Kutsal Sanat Üzerine Denemeler*, 235.

⁸¹ Nasr, *Modern Dünyada Geleneksel İslâm*, 18.

⁸² Kutup, *İslam Düşüncesinde Sanat*, 244.

⁸³ Şaziye Ayaş, Mecid Mecidi ile Tadımlik Bir Söyleşi, 13 Mayıs 2016, İnternet Erişim Tarihi: 17.02.2020. <https://www.sinefest.com/mecid-mecidi-ile-tadimlik-bir-soylesi.html>

⁸⁴ Kutup, *İslam Düşüncesinde Sanat*, 282.

⁸⁵ Burckhardt, *Aklın Aynası Geleneksel Bilim ve Kutsal Sanat Üzerine Denemeler*, 235-236.

SONUÇ

İnsandan söz edilmeye başlandığı andan itibaren insan için en önemli sorun insanın anlaşılması sorunu olmuştur. İnsanı anlamaya çalışanların vazgeçemeyeceği bir konu da sanattır. Zira insan, sanat yoluyla kendini açığa çıkarır. Bu yönüyle sanatı anlamak, insanı anlamak için ciddi ipuçları vermesi yönüyle değerlidir. Ne var ki çeşitli gerekçelerle İslam dünyası, sanatın bir anlatım biçimi olduğunu sanki tam olarak anlamamış gibi sanattan uzak tutulmak istenmiş, en azından sanatın, toplumun her kesiminin ilgilenmesi gerekmeyen “boş bir uğraş” olarak değerlendirildiği ifade edilmiştir.⁸⁶ Oysaki sanat, dinin estetik bir yolla anlatımı olarak anlaşıldığında; dini, sanat olmaksızın açıklamaya çalışmanın ciddi bir eksiklik olduğu görülecektir. İşte bu çalışma ile hedeflenen şey, modern zamanlarda farklı dünya görüşüne sahip iki düşünürden hareketle İslam düşüncesi içerisinde sanatın insan ve Müslüman için vazgeçilemeyecek derece önemli bir etkinlik olarak görüldüğünün açığa çıkarılmasıdır. Bu iki düşünürden biri Ali Şeriatî, diğeri de Muhammed Kutub’tur.

Sanat, her iki düşünür için de önceki zamanların tersine bugün modern dünyada gündeme gelen en ciddi ve en zaruri insani sorundur. Bunun nedeni de sanatın, günümüz düşüncelerine yol göstermesi ve fikirleri aydınlatarak yeni başarılar kapı aralamasıdır.

Ali Şeriatî’ye göre muhatabı bütün insanlar olan sanat, tüm insanların ilgilenmesi gereken bir etkinliktir. Şeriatî’ye göre sanatın yaptığı şeylerden biri, kaçan ve kendini yabancılaştıran bilinçli insanın yabancılaşma duygusunun azalmasına yardımcı olmasıdır. Çünkü sanat, tabiatta var olan ama insan elinin erişmediği şeye insanı ulaştırmaya çabalar. Bir kimse sanatsal bir faaliyette bulunuyorsa bunun nedeni o kimsenin gerçeklikler dünyasındaki eksikliklerden ve yokluklardan sıkıntı duymuş olmasıdır. Sanat yoluyla eksiklikleri hisseden insan bu eksiklikleri gidermek istiyor; var olanla yetinmediği için sanat yoluyla bunu telafi etme yoluna gidiyor. Buna göre bir sanatçının kendi yapıtını sevmesinin nedeni de, bu yapıtının kendisinin bir parçası olması ve onu başka türlü görme imkânının bulunmamasıdır. Bu sanatsal yapıt, hem sanatçının kendi kendisini tanımasına yardımcı olmakta, hem de onun diğerlerinin nezdinde bilinmesine vesile olmaktadır.

Kutub, Şeriatî’den çok farklı düşünmez. Ona göre de sanat, insanın uğraşması gereken en ciddi etkinliklerden biridir. Zira sanat yapmak, insana has bir durum olup, taklit ve aletler, insana diğer canlı varlıklar arasında üstünlük mevkiini kazandıran özelliklerdir.

Kutub’a göre, beşer hayatında daima vesileleri “güzelleştirmek” için fitrî bir arzu vardır. Yani güzellik arzusu insanın içine yerleştirilmiş bir duygudur. Bu nedenle insan sadece zaruretle yetinmeyip, güzellik ve ahengin peşine düşer.

Kutub’a göre, İslam sanatı, İslam inancının gerçeklerini felsefi bir kalıp içerisinde sergileyen, gerçekleri metafizik olarak söz konusu eden sanat değildir. Keza birtakım öğüt ve irşatlardan müteşekkil hikmetler mecmuası da değildir. Bunların hepsinden çok daha geniş ve kapsamlıdır denilebilir. Buna göre İslam sanatı; varlığa bakış açısından, varlık gerçeklerini güzel bir üslupla

⁸⁶ Bk. İbrahim Coşkun, “İslâm Sanatının Gelişmesini Engelleyen Kelâmî Yorumlar”, İslâm ve Sanat Tartışmalı İlmî Toplantı 07–09 Kasım 2014- Antalya, Proje Koordinatörü: Ahmet Ögke (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015).

yorumlamaktan ibarettir. Bu anlayışıyla Kutub, varlık, hayat ve insana, İslami bakışın önemi üzerinde durmaktadır.

Sanatın İslami olması konusunda Şeriat'i sessiz kalır. Çünkü Şeriat'i'ye göre İslami olmayan sanat söz konusu değildir. İnsanın kendini gerçekleştirebildiği ve ötelere buluşturduğu her etkinlik sanattır. Öte yandan Kutub, İslami sanat ya da sanatta Müslümanca bakıştan yanadır.

Her iki düşünürüne göre de İslam sanatı, diğer sanatlar gibi bir sanattır ve bu sanatı anlamak için estetik bir yaklaşım oluşturulması gerekir. Böylesi bir yaklaşım neticesinde İslam sanatının, sanat olmak hasebiyle diğer sanatlardan hiçbir farkı olmadığı ve diğer sanatlar gibi insani bir eylemin ürünü olduğu gerçeği anlaşılacaktır. Çünkü sanat, hayal ve hünerin ortaya çıkardığı eşsiz ürünlerin duyguları harekete geçirerek güzelliklerle buluşturmasıdır. Bunun adına İslami densin ya da denmesin, bu bütün sanatlar için geçerlidir. Bu yönüyle İslami denilen sanat, sanat olması yönüyle, diğer sanatlardan ne daha aşağı ne de daha yukarıdır.

Son söz olarak İslami sanat-insani sanat noktasında iki düşünürden hareketle yapılan bu çalışma, bir bakış açısı oluşturmasına ve böylesi bir ayrımın doğru olmadığını ortaya çıkarmasına rağmen, bu iddiayı güçlendirecek daha fazla bakış ve görüşün incelenmesine ihtiyaç duyulduğu da bir gerçektir.

KAYNAKÇA

- Aristoteles. *Protrepitkos ve Evren Üstüne*. çev. Oğuz Özügül. İstanbul: Pencere Yayınları, 2003.
- Arvasi, S. Ahmed. *Diyalektiğimiz ve Estetiğimiz*. İstanbul: Burak Yayınevi, 2. Basım, ts.
- Ayaş, Şaziye. Mecid Mecidi ile Tadımlık Bir Söyleşi. 13 Mayıs 2016, (Erişim: 17.02.2020).
<https://www.sinefest.com/mecid-mecidi-ile-tadimlik-bir-soylesi.html>
- Burckhardt, Titus. *Aklın Aynası Geleneksel Bilim ve Kutsal Sanat Üzerine Denemeler*. çev. Volkan Ersoy. İstanbul: İnsan Yay. 1994.
- Coşkun, İbrahim. "İslâm Sanatının Gelişmesini Engelleyen Kelâmî Yorumlar". İslâm ve Sanat Tartışmalı İlmî Toplantı 07–09 Kasım 2014- Antalya. Proje Koordinatörü Ahmet Ögke. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015, ss. 93-109.
- Çotuksöken, Betül. "Ernst Cassirer'de İnsan", *Yüzyılımızda İnsan Felsefesi*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 1997.
- Durant, Will. *İslâm Medeniyeti*. çev. Orhan Bahaeddin. İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, ts.
- Fischer, Ernst. *Sanatın Gerekliliği*. çev. Cevat Çapan. Ankara: Verso Yayıncılık-İmge Kitabevi Yayınları, 1990.
- Hamidullah, Muhammed. "İslamda Estetik ve Güzel San'atlar". çev. M. Hatiboğlu. *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*. 1961. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1962, ss.36-41.
- Huisman, Denis. *Estetik*. çev. Cem Muhtaroglu. İstanbul: İletişim Yayınları, 1992.
- Koç, Turan. *İslâm Estetiği*. İstanbul: İsam Yay. 2010.
- Kutub, Muhammed. *İslam ve Materyalizme Göre İnsan*. çev. Kemal Sandıkçı - M. Akif Aydın. İstanbul: Şamil Yayınevi, ts.

- Kutub, Muhammed. *Taklitlerin Çarpışması*, çev. Erol Ayyıldız. İstanbul: İrfan Yayınevi, 1967.
- Kutub, Muhammed. *İslam Düşüncesinde Sanat*. çev. Akif Nuri. İstanbul: Fikir Yay. 1979.
- Nasr, Seyyid Hüseyin. *Modern Dünyada Geleneksel İslâm*. çev. Sara Büyükduru. İstanbul: İnsan Yayınları, 2012.
- Şeriati, Ali. *Medeniyet ve Modernizm*. çev. Fatih Selim - Abdurrahman Arslan. İstanbul: Düşünce Yayınları, 1980.
- Şeriati, Ali. *Sanat*. çev. Ejder Okumuş - Şamil Öcal - Said Okumuş, İstanbul: Şura Yay. 1997.
- Şeriati, Ali. *İnsanın Dört Zindanı*. çev. Hüseyin Hatemi. İstanbul: İşaret Yay. 2007.
- Timuçin, Afşar. *Estetik Bakış*. İstanbul: Bulut Yayınları, 2012.
- Yetkin, Suut Kemal. *Estetik*. İstanbul: Devlet Basımevi, 1938.
- Yılmaz, Hüseyin. *Ezeli Hikmet ve Dinler, Dinler Tarihinde Tradisyonel Perspektif*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.